

Θεματικά
Εργαστήρια

Ηλεκτρονικό
Ενημερωτικό
Δελτίο

Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Σεπτέμβριος 2023 | Τεύχος 18

Ο μετασχηματισμός του αναπτυξιακού υποδείγματος της Ελληνικής οικονομίας και ο εν δυνάμει ρόλος του αγροτροφικού συστήματος

Ευάγγελος Νικολαΐδης

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα:

«Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση»

Πράξη:

«Διεύρυνση της Λειτουργίας και των Δράσεων του Παρατηρητηρίου Κοινωνικών και Οικονομικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας (ΙΝΕ) της ΓΣΕΕ» MIS 5000996

Πακέτο Εργασίας 7:

«Κύκλος Διαδικτυακών Θεματικών Εργαστηρίων (Online Workshops)»

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ
Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71 Α, 106 81, Αθήνα
Τηλ: 210 3327710 • Fax: 210 3304452
www.ineobservatory.gr • www.inegsee.gr

Συγγραφέας:

Ευάγγελος Νικολαΐδης

Σχεδιασμός - σελιδοποίηση:

Γιάννης Γιαννακόπουλος

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι του συγγραφέα και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη. Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.

ISSN: 2732-9879

ISBN: 978-618-5668-75-4

Copyright © INE ΓΣΕΕ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

06

**ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ
ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ**

07

**ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΕΙΣΗΓΗΤΗ**

08

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

09

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

10

**1. ΤΟΜΕΑΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

13

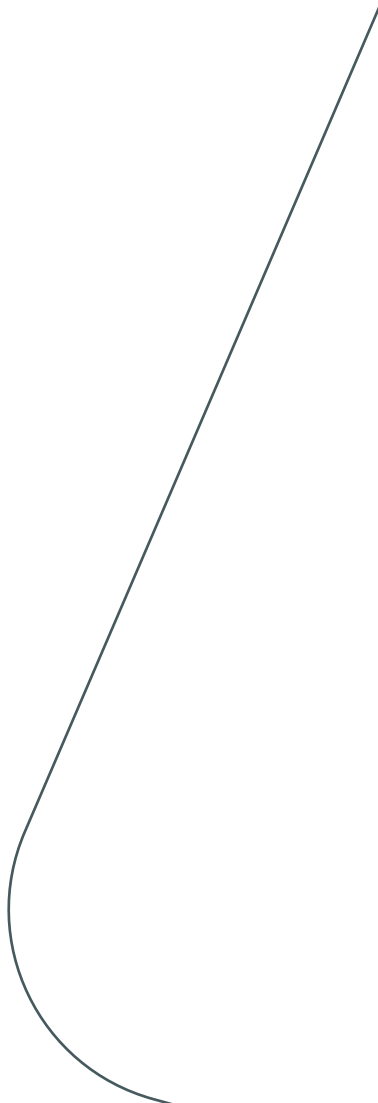
**2. ΟΙ ΚΛΑΔΙΚΕΣ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΑΓΡΟΤΡΟΦΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ**

16

**3. ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟΝ ΔΙΕΘΝΗ
ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

18

4. ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

21

5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

24

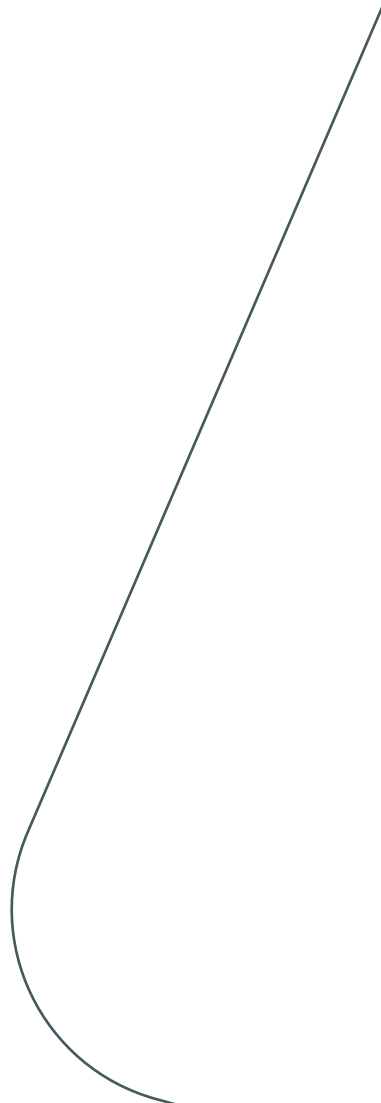
6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

26

7. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

28

8. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ

Το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ, στο πλαίσιο της Πράξης με τίτλο «Διεύρυνση της λειτουργίας και των δράσεων του Παρατηρητηρίου Κοινωνικών και Οικονομικών εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας (ΙΝΕ) της ΓΣΕΕ» και του Υποέργου 1 «Διεύρυνση της λειτουργίας και των δράσεων του Παρατηρητηρίου Κοινωνικών και Οικονομικών εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας (ΙΝΕ) της ΓΣΕΕ», οργάνωσε **«Κύκλο διαδικτυακών θεματικών εργαστηρίων» (Online Workshops)**. Τα υπό διαπραγμάτευση ζητήματα αφορούσαν (μάκρο ή μικρο) οικονομικά, κοινωνικά, εργασιακά και εκπαιδευτικά θέματα κομβικού ενδιαφέροντος για τον κόσμο της μισθωτής εργασίας και το σύνολο του εργατικού δυναμικού, τα οποία εμπίπτουν στην επιστημονική και ερευνητική εστίαση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Το Διαδικτυακό Θεματικό Εργαστήριο με τίτλο «Ο μετασχηματισμός του αναπτυξιακού υποδείγματος της Ελληνικής οικονομίας και ο εν δυνάμει ρόλος του αγροτροφικού συστήματος» στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας με τίτλο «Αγροδιατροφικό Σύστημα και Οικονομική Ανάπτυξη», με το οποίο ολοκληρώθηκε ο κύκλος των εργαστηρίων, υλοποιήθηκε στις 05/07/2023. Εισηγητής του εργαστηρίου ήταν ο κύριος Ευάγγελος Νικολαΐδης, Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης που ειδικεύεται κυρίως στο αγροτροφικό σύστημα και οικονομική ανάπτυξη, διεθνείς οικονομικές συγκρίσεις αγροτροφικού συστήματος, ανάπτυξη υπαίθρου, γεωργία και περιβάλλον. Το θεματικό εργαστήριο βασίστηκε στην παρουσίαση εισήγησης, την οποία ακολούθησε ανταλλαγή απόψεων και σύνθεση προβληματισμών σε επίπεδο ολομέλειας. Η εισήγηση, καθώς επίσης οι προβληματισμοί και τα συμπεράσματα του διαδικτυακού θεματικού εργαστηρίου, αποτυπώθηκαν στο παρόν Ηλεκτρονικό Ενημερωτικό Δελτίο.

Ο Υπεύθυνος της Πράξης

Χρήστος Γούλας, PhD
Γενικός Διευθυντής ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΙΣΗΓΗΤΗ

Ο Νικολαΐδης Ευάγγελος είναι Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας του Αγροτικού Τομέα στο Οικονομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης. Δίδαξε στο Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και εργάσθηκε ως ερευνητής στο Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών. Τα ερευνητικά ενδιαφέροντά του αφορούν κυρίως το αγροτροφικό σύστημα και εστιάζονται στον ρόλο του στην οικονομική ανάπτυξη και ειδικότερα στην ανάπτυξη της υπαίθρου, στις κλαδικές διασυνδέσεις, στις διεθνείς οικονομικές συγκρίσεις, και στις σχέσεις του με το περιβάλλον. Επίσης, στο διδακτικό και ερευνητικό έργο του περιλαμβάνονται θέματα κοινωνικής οικονομίας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το αναπτυξιακό υπόδειγμα της ελληνικής οικονομίας δέχεται πολλαπλές πιέσεις και αναζητείται ένα νέο, το οποίο θα αντιμετωπίζει τις αναπτυξιακές στρεβλώσεις των τελευταίων δεκαετιών, θα είναι αποτελεσματικό σε οικονομικούς και δίκαιο σε κοινωνικούς όρους, θα αξιοποιεί τις νέες τεχνολογίες, θα εντάσσεται με ανταγωνιστικούς όρους στον διεθνή καταμερισμό εργασίας, θα είναι συμβατό με τις κλιματικές-περιβαλλοντικές και ενεργειακές προκλήσεις και ικανό ώστε να προσαρμόζεται σε δομικές αλλαγές αλλά και σε συνθήκες κρίσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, το ερώτημα που τίθεται είναι ο δυναμει ρόλος του αγροτροφικού συστήματος σε μια τέτοια διαδικασία. Η απάντηση προσεγγίζεται μέσω της εξέτασης της θέσης του αγροτροφικού συστήματος στην τομεακή διάρθρωση, του ρόλου του στις εγχώριες κλαδικές διασυνδέσεις και στην ένταξη στον διεθνή καταμερισμό εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως βασικό οικονομικό χαρακτηριστικό ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου για την ελληνική οικονομία σκιαγραφείται η αντιστροφή της αποδυνάμωσης της παραγωγικής βάσης. Στο παρόν κείμενο επιχειρείται η σκιαγράφηση του εν δυνάμει ρόλου του αγροτροφικού συστήματος σε μια τέτοια διαδικασία, μέσω της εξέτασης της σχέσης του με τρία διαρθρωτικού χαρακτήρα ζητήματα: την τομεακή δομή της ελληνικής οικονομίας, τις εγχώριες κλαδικές διασυνδέσεις και την ένταξη στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Τα εν λόγω διαρθρωτικά χαρακτηριστικά σχετίζονται με το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης, αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και επηρεάζουν άλλες κρίσιμες οικονομικές-κοινωνικές παραμέτρους, συνεπώς, συναποτελούν βασικές πτυχές ενός παραγωγικού προτύπου.

Η τεκμηρίωση για την προσδοκία ότι το αγροτροφικό σύστημα μπορεί να συμβάλει στην αναβάθμιση της ελληνικής οικονομίας προκύπτει τόσο από τον «άμεσο» ρόλο του (συμμετοχή σε Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία, απασχόληση, εξαγωγές, επενδύσεις) όσο και από τον «έμμεσο» (κλαδικές διασυνδέσεις, περιφερειακή ανάπτυξη, περιβάλλον). Συγκεκριμένα, το αγροτροφικό σύστημα, πέραν της αυταξίας του ως παραγωγού τροφίμων, συμβάλλει (2019) κατά 7,6% στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (4,4% ο πρωτογενής τομέας και 3,2% η Βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού). Η συμμετοχή στην απασχόληση ανέρχεται σε 13,4% (10,6% ο πρωτογενής και 2,8% η Βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού). Η συνεισφορά του στις εξαγωγές είναι αναλογικά υψηλότερη από τη συμμετοχή στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία. Επιπλέον, το αγροτροφικό σύστημα έχει αναπτυγμένο πλέγμα κλαδικών διασυνδέσεων, τόσο από την πλευρά της ζήτησης όσο και της προσφοράς, και συνιστά κρίσιμο παράγοντα της περιφερειακής ανάπτυξης.

Συγχρόνως η αναβάθμιση των κλιματικών, περιβαλλοντικών και ενεργειακών παραμέτρων αναβαθμίζει τους υφιστάμενους ρόλους του πρωτογενούς τομέα και του προσδίδει νέους: αντιμετώπιση των δυσμενών επιπτώσεων στην παραγωγική διαδικασία, μείωση εκπομπών/απορρόφηση των αερίων του θερμοκηπίου, μείωση της ενεργειακής κατανάλωσης, αειφόρος διαχείριση του εδάφους και των υδατικών πόρων, παραγωγή Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, διαφύλαξη φυσικών πόρων από άλλες χρήσεις.

Εν κατακλείδι, το αγροτροφικό σύστημα συνιστά έναν ποσοτικά αξιόλογο χώρο, ο οποίος, συγχρόνως, συνδέεται με κρίσιμα ποιοτικά στοιχεία του οικονομικού, κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος. Συνεπώς, η ανάπτυξή του είναι δυνατόν, υπό προϋποθέσεις και στο μέτρο που του αναλογεί, να συνδράμει με άμεσο και έμμεσο τρόπο στην ποσοτική και ποιοτική αναβάθμιση και άλλων κλάδων και κατά προέκταση να αναβαθμίσει το εγχώριο παραγωγικό σύστημα. Κατ' αναλογία, η παραμέλησή του θα στερήσει από την ελληνική οικονομία σημαντικές δυναμικές πηγές ανάπτυξης.

1.

ΤΟΜΕΑΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η γενική κατεύθυνση των αλλαγών στην τομεακή σύνθεση της ελληνικής οικονομίας συμπληρεί με τον γενικό ρου της αναπτυξιακής διαδικασίας. Ωστόσο, τόσο η τομεακή σύνθεση όσο και οι διαρθρωτικές αλλαγές της χαρακτηρίζονται από δυσμενείς διαφοροποιήσεις. Βασική διαφοροποίηση εντοπίζεται στην απόκλιση από το «μέσο πρότυπο».¹ Συγκεκριμένα, στην τομεακή σύνθεση της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας, ο τριτογενής έχει ειδικό βάρος (80,3%) που είναι υψηλότερο από αυτό που εμφανίζεται ακόμη και σε πιο αναπτυγμένες χώρες^{2, 3} (Γαλλία 78,7%, Ιταλία 73,9%)· η συμμετοχή του δευτερογενούς (15,4%) υστερεί σε σύγκριση ακόμη και με χώρες σχεδόν του ίδιου επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης (Ισπανία 22,2%, Πορτογαλία 21,8%), ενώ το ειδικό βάρος του πρωτογενούς τομέα είναι έως και διπλάσιο (4,4%) από όλες τις προαναφερόμενες χώρες (Πίνακας 1). Συμπερασματικά, η τομεακή σύνθεση, σε σχέση με το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης, χαρακτηρίζεται από υπέρμετρη παρουσία του τριτογενούς⁴ και του πρωτογενούς τομέα και από υστέρηση στο ειδικό βάρος του δευτερογενούς.

Η ποσοστιαία συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στην *Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία* (ΑΠΑ) αποτελεί πηγή παρερμηνειών, καθώς δεν λαμβάνεται υπόψη ότι με την άνοδο του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης η ποσοστιαία συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα φθίνει. Συγκεκριμένα:

- Η μείωση από 3,2% στο 2,9% (2006-2010) δεν ήταν αποτέλεσμα βραδύτερου ρυθμού μεγέθυνσης σε σχέση με τον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα, που θα ήταν μια κανονική αναπτυξιακή διαδικασία, αλλά οφείλεται στη στασιμότητα ή/και στη μείωση της αγροτικής παραγωγής σε απόλυτα μεγέθη.
- Η αύξηση από 2,9% σε 3,8% (2010-2016) δεν προέρχεται από την αύξηση της αγροτικής παραγωγής, αλλά από την εντονότερη μείωση της παραγωγής του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα (Διάγραμμα 1).
- Η σταθεροποίηση στο 4,3% (2017-2019) είναι σε υψηλότερο από το προ δεκαετίας επίπεδο (2,8% το 2009), δηλαδή δεν επανήλθε σε διαδικασία που χαρακτηρίζει την οικονομική ανάπτυξη, και είναι υπερτριπλάσιο από τον μέσο όρο της ΕΕ (1,2% το 2017).

Στη συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στην *απασχόληση*, διαπιστώνεται επίσης απόκλιση από το μέσο πρότυπο, καθώς βρίσκεται σε σημαντικά υψηλότερο επίπεδο. Η συμμετοχή στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία και στην απασχόληση έχει αυτοτελή σημασία, ωστόσο, ιδιαίτερη σημασία έχει η μεταξύ τους σχέση, διότι διαμορφώνει το ύψος του αγροτικού εισοδήματος και την εν γένει ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα.

Η αξιολόγηση του πρωτογενούς τομέα στην Ελλάδα παλινδρομεί ανάμεσα σε δύο ακραίες και εξίσου λανθασμένες αντιλήψεις. Από τη μία πλευρά, εκφράζεται

1 Για την έννοια του «μέσου προτύπου», βλ. Chenery (1960).

2 Στη συνέχεια, όπου γίνεται σύγκριση με άλλες χώρες, πρόκειται για τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ισπανία και την Πορτογαλία.

3 Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται στο κείμενο προέρχονται από την EUROSTAT και την ΕΛΣΤΑΤ (κατόπιν επεξεργασίας).

4 Στην υπέρμετρη συμμετοχή του τριτογενούς τομέα θα πρέπει να συμπληρωθεί και η στρεβλή σύνθεσή του, με την έννοια της υψηλής παρουσίας κλάδων χαμηλής τεχνολογίας, τεχνογνωσίας.

μια απαξιωτική αντίληψη, καθώς αξιολογείται μονομερώς με τη συμμετοχή του στο ΑΕΠ, μη λαμβάνοντας υπόψη άλλες οικονομικές, κλιματικές-περιβαλλοντικές παραμέτρους και, βέβαια, την αυταξία της παραγωγής τροφίμων. Από την άλλη πλευρά, του αποδίδεται υπερβολικά αναβαθμισμένος ρόλος («ατμομηχανή της ανάπτυξης»), που εκ των πραγμάτων δεν έχει (Πίνακας 2). Η στρεβλή εικόνα για τον πρωτογενή τομέα εντοπίζεται και στη «φιλολογία» για την ανθεκτικότητα στις κρίσεις. Ωστόσο, από τη σύγκριση της πορείας της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του με την αντίστοιχη του ΑΕΠ, προκύπτει ότι ο πρωτογενής τομέας είχε εισέλθει σε τροχιά κρίσης ήδη πριν από την έναρξη της ύφεσης στο σύνολο της οικονομίας το 2009-2010. Στην εν λόγω αντίληψη προστίθεται και η λανθασμένη ερμηνεία των διαρθρωτικών αλλαγών, καθώς η άνοδος του ειδικού βάρους του πρωτογενούς τομέα όχι μόνο δεν συνιστά ένδειξη «δυναμισμού», όπως συχνά αναφέρεται, αλλά είναι άλλη μια έκφανση της κρίσης της ελληνικής οικονομίας, καθώς οφείλεται στη μείωση της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα και όχι στην ανάπτυξη του πρωτογενούς (Νικολαΐδης & Στασινόπουλος, 2015).

Το ειδικό βάρος της *βιομηχανίας τροφίμων-ποτών-καπνού* στην ΑΠΑ της μεταποίησης ανέρχεται σε 35,2% (2019) και είναι σημαντικά υψηλότερο σε σχέση με τις συγκρινόμενες χώρες, όπου κυμαίνεται από 11,3-18,9%. Η ίδια εικόνα παρατηρείται και στην απασχόληση, καθώς στην Ελλάδα ανέρχεται (2019) σε 37,7%, ενώ στις άλλες χώρες κυμαίνεται από 12,2-21,6%. Στη διάρκεια της δεκαετίας 2007-2019, η *προστιθέμενη αξία* της βιομηχανίας τροφίμων-ποτών-καπνού αυξήθηκε σε τρέχουσες τιμές από 4.526 σε 5.150 εκατ. ευρώ. Στο ίδιο διάστημα η συμμετοχή της στο σύνολο της μεταποίησης αυξήθηκε από 23% σε 35% και στο σύνολο ακαθάριστης αξίας της χώρας από 2,2% σε 3,2%. Η δυσανάλογη αύξηση της ποσοστιαίας συμμετοχής, σε σχέση με την απόλυτη αύξηση της προστιθέμενης αξίας, οφείλεται κυρίως στη μείωση της προστιθέμενης αξίας των άλλων κλάδων της μεταποίησης. Στην *απασχόληση*, η βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού με 135,4 χιλιάδες απασχολούμενους κατέχει την πρώτη θέση στη μεταποίηση. Επιπλέον, στο διάστημα 2017-2019 σημείωσε σημαντική αύξηση της συμμετοχής (από 24,4% σε 37,7% στη μεταποίηση και από 2,4% σε 2,8% στο σύνολο της οικονομίας), η οποία όμως οφείλεται στη σχετικά μικρότερη μείωση των απασχολούμενων στο σύνολο της μεταποίησης και στο σύνολο της οικονομίας.

Η σχέση του πρωτογενούς τομέα με τη βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού αναδεικνύει ευρύ φάσμα αναπτυξιακών δυνατοτήτων: αύξηση της προστιθέμενης αξίας του αγροτροφικού συστήματος, διαφοροποίηση των προϊόντων, περιφερειακή ανάπτυξη, χρονική και γεωγραφική διεύρυνση των εξαγωγών κ.ά. Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδας η ΑΠΑ της βιομηχανίας τροφίμων-ποτών-καπνού παραμένει σημαντικά κάτω από την αντίστοιχη του πρωτογενούς τομέα στο επίπεδο του 75%. Η εικόνα στην Ελλάδα είναι δυσμενέστερη σε σχέση με όλες τις συγκρινόμενες χώρες, όπου ο σχετικός δείκτης ανέρχεται στο 80% (Ιταλία, Ισπανία) αλλά υπερβαίνει και το 100% (Γαλλία, Πορτογαλία).

2.

ΟΙ ΚΛΑΔΙΚΕΣ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΡΟΦΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Η διάκριση της προέλευσης των ενδιάμεσων εισροών σε *εγχώρια* και *εισαγόμενα* παραπέμπει στο κατά πόσο η ανάπτυξη του αγροτροφικού συστήματος στηρίζεται στην εγχώρια παραγωγική βάση, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη άλλων εγχώριων κλάδων. Η αναλογία της εγχώριας και της εισαγόμενης προέλευσης των ενδιάμεσων εισροών στην περίπτωση του *πρωτογενούς* τομέα στην Ελλάδα και στην Πορτογαλία δείχνει (2014) μια σχετικά υψηλότερη εξάρτηση από τις εισαγόμενες εισροές (23,3%), ενώ οι άλλες χώρες έχουν χαμηλότερη συμμετοχή (11,6% έως 19,6). Διαχρονικά, στην Ελλάδα το ειδικό βάρος των εισαγόμενων εισροών αυξάνεται από 16,3% (2000) σε 27,0% (2007) και παραμένει περίπου στο ίδιο επίπεδο (23,3%, το 2014). Αντιθέτως, στην περίπτωση της *βιομηχανίας τροφίμων-ποτών-καπνού* οι εισαγόμενες εισροές στην Ελλάδα διαμορφώνονται όπως και στις άλλες χώρες (11,5%), με εξαίρεση τη δυσμενέστερη εικόνα της Πορτογαλίας. Στο διάστημα 2000-2014 οι εισαγόμενες εισροές παραμένουν σταθερές στο επίπεδο μεταξύ 10,0-11,8%.

Η συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στο σύνολο των ενδιάμεσων εισροών είναι (2014) περίπου στο ίδιο ύψος με τη συμμετοχή του στην ΑΠΑ (5,1% και 4,4% αντιστοίχως), ο δευτερογενής συμμετέχει σε αναλογία σχεδόν τριπλάσια της συμμετοχής του στην ΑΠΑ (41,5% και 15,4% αντιστοίχως), ενώ το ειδικό βάρος του τριτογενούς τομέα στην ενδιάμεση ανάληψη περιορίζεται μόλις στα 2/3 της συμμετοχής του στην ΑΠΑ (53,4% και 80,3% αντιστοίχως). Με βάση τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι η αποβιομηχάνιση και η τριτογενοποίηση συνέβαλαν στην αποδυνάμωση των κλαδικών διασυνδέσεων, καθώς η βιομηχανία, με σχετικά σημαντικότερο ρόλο στις κλαδικές διασυνδέσεις, υποχώρησε και ο τριτογενής τομέας, με σχετικά μικρότερο ρόλο, αναβαθμίστηκε.

Από την ανάλυση των Πινάκων Χρήσεων εντοπίζονται σημαντικές αλλαγές που αντανακλούν τις συνέπειες της ύφεσης. Στο διάστημα 2007-2018, το *σύνολο* των χρήσεων για τα προϊόντα του αγροτροφικού συστήματος μειώθηκε σημαντικά (-1.532 εκατ. ευρώ). Η μείωση οφείλεται κυρίως στα είδη διατροφής-ποτών-καπνού (-1.386 εκατ. ευρώ) και δευτερευόντως στα προϊόντα του πρωτογενούς τομέα (-146 εκατ. ευρώ). Οι *ενδιάμεσες* χρήσεις των προϊόντων του αγροτροφικού συστήματος μειώθηκαν επίσης σημαντικά. Η μείωση οφείλεται κυρίως στη μείωση των χρήσεων από τη βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού και από τις δραστηριότητες παροχής καταλύματος και εστίασης. Ωστόσο, η επίδραση στη μείωση των ενδιάμεσων χρήσεων της οικονομίας είναι σχετικά περιορισμένη.

Η *τελική καταναλωτική δαπάνη* για το σύνολο προϊόντων αγροτροφικού συστήματος μειώθηκε σημαντικά (-3.236 εκατ. ευρώ) και αντιστοιχεί στο 9,4% της συνολικής μείωσης της τελικής καταναλωτικής δαπάνης της οικονομίας. Η μείωση οφείλεται κυρίως στα είδη διατροφής-ποτών-καπνού (-2.765 εκατ. ευρώ) και δευτερευόντως στα προϊόντα του πρωτογενούς τομέα (-471 εκατ. ευρώ).

Συμπερασματικά, όσον αφορά τις αλλαγές σε όλες τις βασικές κατηγορίες των χρήσεων των προϊόντων, διαπιστώνεται ότι το αγροτροφικό σύστημα ακολούθησε τη γενικότερη αρνητική πορεία του συνόλου της οικονομίας, δηλαδή τη δραστική μείωση. Το ειδικό βάρος της συμμετοχής του αγροτροφικού συστήματος σε αυτές τις αλλαγές, ενώ ήταν σχετικά περιορισμένο όσον αφορά τη συνολική μείωση των χρήσεων και των ενδιάμεσων χρήσεων, ήταν σημαντικό στη μείωση της καταναλωτικής δαπάνης.

Η ανάλυση της *προέλευσης των προϊόντων* που χρησιμοποιούν οι κλάδοι της οικονομίας παραπέμπει στη σύνθεση του κόστους παραγωγής. Τα κυριότερα συμπεράσματα από την ανάλυση της προέλευσης των προϊόντων που χρησιμοποιεί ο πρωτογενής τομέας και η βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού είναι:

- Στον πρωτογενή τομέα, παρατηρείται αύξηση στο σύνολο των προϊόντων που χρησιμοποιεί ως εισροές κατά 768 εκατ. ευρώ (+13,4%). Οι αλλαγές προέρχονται κυρίως από τους επιμέρους κλάδους του αγροτροφικού συστήματος. Συγκεκριμένα, αξιοσημείωτη είναι η αύξηση των προϊόντων ειδών διατροφής-ποτών-καπνού κατά 48,7% (344 εκατ. ευρώ). Επίσης παρατηρείται αύξηση στη χρήση προϊόντων από τον ίδιο τον πρωτογενή τομέα της τάξης του 10,4% (251 εκατ. ευρώ). Η μεγαλύτερη αύξηση των εισροών σε πρώτες ύλες (+595 εκατ. ευρώ) σε σχέση με την αύξηση διαφόρων άλλων συντελεστών κόστους (+200 εκατ. ευρώ) παραπέμπει σε σχετική βελτίωση του κόστους παραγωγής, καθώς για την επεξεργασία περισσότερων πρώτων υλών, και συνεπώς την παραγωγή μεγαλύτερης ποσότητας τελικών προϊόντων, καταβλήθηκε σημαντικά χαμηλότερο κόστος για διάφορες εισροές.
- Στη βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού, ενώ δεν παρουσιάζεται αλλαγή στο σύνολο της αξίας των προϊόντων που χρησιμοποιούνται ως εισροές, εντοπίζονται σημαντικές ανακατατάξεις σε διάφορες κατηγορίες προϊόντων. Αξιοσημείωτη είναι η μείωση των προϊόντων από τους επιμέρους κλάδους του αγροτροφικού συστήματος (-844 εκατ. ευρώ), δηλαδή των βασικών πρώτων υλών που χρησιμοποιεί. Ιδιαίτερη σημασία έχει η παρατήρηση ότι, ενώ μειώθηκε η αξία των βασικών πρώτων υλών που χρησιμοποιεί η βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού (-844 εκατ. ευρώ), συγχρόνως αυξήθηκαν οι διάφοροι συντελεστές κόστους κατά 1.135 εκατ. ευρώ. Ο συνδυασμός αυτών των εξελίξεων παραπέμπει σε σημαντική αύξηση του κόστους παραγωγής, καθώς για την επεξεργασία λιγότερων πρώτων υλών, και συνεπώς την παραγωγή μικρότερης ποσότητας τελικών προϊόντων, καταβλήθηκε σημαντικά υψηλότερο κόστος για διάφορες εισροές.

3.

ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟΝ ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στο διάστημα 2007-2019 στο εμπορικό ισοζύγιο των τροφίμων-ποτών-καπνού το έλλειμμα μειώθηκε κατά 1.529 εκατ. ευρώ (από 2.708 εκατ. ευρώ σε 1.179 εκατ. ευρώ). Η μείωση του ελλείμματος έχει θετικά χαρακτηριστικά, καθώς οφείλεται κυρίως στην αύξηση των εξαγωγών (2.263 εκατ. ευρώ) και λιγότερο στη μείωση των εισαγωγών (735 εκατ. ευρώ). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μείωση τόσο του συνολικού ελλείμματος όσο και του ελλείμματος τροφίμων-ποτών-καπνού πραγματοποιήθηκε υπό συνθήκες μείωσης της συνολικής μηνιαίας καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών κατά 30,2% (από 2.117,7 ευρώ σε 1.478,2 ευρώ) και της δαπάνης για είδη διατροφής και μη οινόπνευματώδη ποτά κατά 14,9% (από 347,4 ευρώ σε 295,6 ευρώ).

Η εξάρτηση από τις εισαγωγές και ο βαθμός αυτάρκειας των τροφίμων συνιστούν βασικούς δείκτες για την αξιολόγηση του ρόλου του αγροτροφικού συστήματος όσον αφορά τον εφοδιασμό της εγχώριας αγοράς με τρόφιμα.

Με τον *Δείκτη Εξάρτησης από τις Εισαγωγές* εκτιμάται η σχέση των εισαγωγών προς την εγχώρια προσφορά. Ο δείκτης είναι υψηλός και παραμένει διαχρονικά σε υψηλό επίπεδο για σειρά βασικών τροφίμων (γαλακτοκομικά, κρέας φυτικά έλαια, δημητριακά, αμυλώδεις ρίζες, όσπρια). Σε σχετικά χαμηλό επίπεδο κινείται ο δείκτης στα αλκοολούχα ποτά, στα φρούτα, στα αυγά, στα ελαιούχα φυτά και στα λαχανικά.

Με τον *Δείκτη Αυτάρκειας* εκτιμάται η σχέση της εγχώριας παραγωγής προς την εγχώρια προσφορά. Ο δείκτης είναι διαχρονικά χαμηλός σε βασικά είδη διατροφής (όσπρια, δημητριακά, γαλακτοκομικά, αμυλώδεις ρίζες, κρέας), σχετικά ικανοποιητικός σε αυγά, φυτικά έλαια, υψηλός σε φυτικά έλαια, ελαιούχα φυτά και αλκοολούχα ποτά και πολύ υψηλός σε λαχανικά και φρούτα.

Πληρέστερη εικόνα για το εξωτερικό εμπόριο διαμορφώνεται με τη συνεκτίμηση των εισαγόμενων εισροών που είναι απαραίτητες για την παραγωγική διαδικασία. Καθώς το *ισοζύγιο των εισροών* (μηχανήματα, λιπάσματα, φυτοφάρμακα, ζωοτροφές) είναι αρνητικό, της τάξης περίπου ενός δισεκατομμυρίου ευρώ, το εξωτερικό εμπόριο των τροφίμων-ποτών-καπνού καθίσταται ελλειμματικότερο. Επίσης, στον πρωτογενή τομέα το ειδικό βάρος των εισαγόμενων εισροών αυξάνεται από 16,3% το 2000 σε 27,0% το 2007 και παραμένει περίπου σε αυτό το επίπεδο (23,3%) το 2014. Στη βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού οι εισαγόμενες εισροές παραμένουν σταθερές (2000-2014) στο επίπεδο μεταξύ 10,0-11,8%.

Οι *όροι εμπορίου* της κατηγορίας «Τρόφιμα-Ποτά-Καπνός» διαμορφώνονται δυσμενώς και δυσμενέστερα σε σχέση με το σύνολο της οικονομίας. Συνεπώς, στον βαθμό στον οποίο από αυτούς τους κλάδους προσδοκείται αναβαθμισμένος ρόλος στον εξωστρεφή προσανατολισμό της χώρας, τότε θα πρέπει να υπάρξει στοχευμένη παρέμβαση στη σύνθεση και στα ποιοτικά χαρακτηριστικά τουλάχιστον των διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων, ώστε να βελτιωθούν οι όροι εμπορίου.

4.

ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

Για να ανταποκριθεί ο πρωτογενής τομέας στον διευρυμένο ρόλο του και να διαμορφωθεί μια σχετική αναπτυξιακή στρατηγική συνολικά για το αγροτροφικό σύστημα, απαιτείται η αποκατάσταση στο έλλειμμα που αφορά την αποτίμηση της θέσης και του ρόλου του. Η αντιμετώπιση του αγροτικού τομέα θα πρέπει να γίνεται βάσει της πολυδιάστατης οικονομικής, κοινωνικής, κλιματικής, περιβαλλοντικής σημασίας του και όχι υπό το οικονομίστικο, περιοριστικό και παραπλανητικό πρίσμα της φθίνουσας συμμετοχής του στα μακροοικονομικά μεγέθη. Επίσης, ο πολυδιάστατος οικονομικός, περιβαλλοντικός, κοινωνικός ρόλος του πρέπει να αποτυπώνεται και σε αντίστοιχο σύστημα κριτηρίων αξιολόγησης, τα οποία θα πρέπει να λαμβάνονται συνολικά υπόψη στη διαμόρφωση των πολιτικών.⁵

Η υπέρβαση των χρόνιων και δομικών προβλημάτων του, παράλληλα με την αντιμετώπιση των νέων προκλήσεων, προϋποθέτει ριζικές αλλαγές. Βασικό συστατικό των εν λόγω αλλαγών είναι η υπέρβαση της «διαχειριστικής» λογικής και η αντιμετώπισή τους με όρους ολιστικού και συμπεριληπτικού στρατηγικού σχεδιασμού. Η συμμόρφωση του πρωτογενούς τομέα στην Ελλάδα με πολλές από τις νέες παραμέτρους δεν συνιστά καινοφανή απαίτηση. Οι εμφανιζόμενες ως «νέες» απαιτήσεις είναι σε μεγάλο βαθμό ανεκπλήρωτες υποχρεώσεις του παρελθόντος. Σε μεγάλο βαθμό συνάδουν με την αναγκαιότητα υπέρβασης χρόνιων προβλημάτων: τεχνογνωσία, τεχνική υποστήριξη, μείωση ενεργειακού κόστους και του κόστους παραγωγής εν γένει, βελτίωση της αποδοτικότητας των εισροών. Επίσης, συνάδουν με τον στρατηγικό στόχο για μια νέα ισορροπία ανάμεσα στο μαζικό-ομογενοποιημένο και το διαφοροποιημένο πρότυπο παραγωγής. Οι νέες τεχνολογίες, οι νέες εισροές και οι νέες διαδικασίες συνιστούν ευκαιρία για εμπλουτισμό και ενδυνάμωση των εγχώριων κλαδικών διασυνδέσεων, με δύναμη ευρύτερες δυνατότητες για διεύρυνση της παραγωγικής βάσης και τον περιορισμό της αποβιομηχάνισης. Οι απαιτούμενες επενδύσεις σε υποδομές, εξοπλισμό, εισροές θα πρέπει να καλυφθούν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό από την εγχώρια παραγωγική βάση (την υφιστάμενη ή/και τη νέα). Συνεπώς, το αγροτικό πρόβλημα δεν είναι μόνο αγροτικό και οι εξελίξεις στον πρωτογενή τομέα θα εξαρτηθούν σε μεγάλο βαθμό από τη γενικότερη πορεία της οικονομίας, τις εξελίξεις στον δευτερογενή και στον τριτογενή τομέα και άρα τις αντίστοιχες πολιτικές.

Με βάση τα παραπάνω, τίθενται δύο στόχοι: ο πρώτος είναι η δημιουργία προϋποθέσεων ώστε ο πρωτογενής τομέας, ο οποίος, επί μακρόν, αδυνατεί να προσαρμοστεί σε σταδιακές αλλαγές, να μπορέσει να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα σε πολλά επίπεδα αλλαγές οι οποίες έχουν και τον χαρακτήρα τομής. Ο δεύτερος στόχος είναι, στο πλαίσιο που διαμορφώνεται από το κλίμα, το περιβάλλον και την ενέργεια, ο ρόλος του αγροτροφικού συστήματος να συνδεθεί με την ανάδειξη ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος για την ελληνική οικονομία.

⁵ Ως ενδεικτικό παράδειγμα αναφέρεται η υπέρβαση ανισορροπιών ανάμεσα στη συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στην ΑΠΑ και στη συμμετοχή του στη χρηματοδότηση και στις επενδύσεις (Διόγραμμα 2 και 3).

Το γεγονός ότι το αγροτροφικό σύστημα θα πρέπει να υπηρετεί πολλαπλούς στόχους, σε συνδυασμό με τις ενδοκλαδικές διαφοροποιήσεις και τις διακλαδικές εξαρτήσεις, καθιστά αναγκαία την ολιστική προσέγγιση. Οι *πολλαπλότητα των στόχων* συνίσταται στην αειφόρο παραγωγή υγιεινών και ασφαλών τροφίμων με σεβασμό στον πολυδιάστατο ρόλο της υπαίθρου, στον περιορισμό των χωρικών ανισοτήτων, στη μεγιστοποίηση της συμβολής του στην οικονομική ανάπτυξη και στην ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Η *ολιστική προσέγγιση* συνίσταται στην υπέρβαση της αντίληψης της «κλαδικής» πολιτικής και στην υιοθέτηση της οπτικής σχετικά με την ένταξη του αγροτροφικού συστήματος στη συνολική δομή και λειτουργία της ελληνικής οικονομίας, συμπεριλαμβανομένων των διασυνδέσεων με το εξωτερικό.

Ενδεικτικό πεδίο για την εφαρμογή της ολιστικής προσέγγισης προσφέρεται από τις αναδιατάξεις των αθυσίδων αξίας. Οι αθυσίδες αξίας τελούν υπό διαρκείς αλλαγές (ανάπτυξη, σύμπτυξη, αναδιάταξη) που τροποποιούν τους όρους ανταγωνισμού, καθώς επιφέρουν μετατοπίσεις στην κατανομή της προστιθέμενης αξίας ανάμεσα στους επιμέρους κρίκους. Συνεπώς, η παρακολούθηση των εν λόγω αλλαγών και η τοποθέτηση στα σημεία όπου δημιουργείται η σχετικά υψηλότερη προστιθέμενη αξία έχουν καθοριστική σημασία και συνιστούν την ουσία του εκσυγχρονισμού. Η αξιοποίηση του περιβάλλοντος που δημιουργείται από την αναδιάταξη των αθυσίδων αξίας μπορεί να γίνει μέσω της διαφοροποίησης. Η διαφοροποίηση συνδέεται με την πύκνωση των κλαδικών διασυνδέσεων· μαζί συμβάλλουν στην αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας στην παραγωγή και στις εξαγωγές μέσω της ανέλιξης στις αθυσίδες αξίας. Οι συνέργειες των παραπάνω διαδικασιών λειτουργούν πολλαπλασιαστικά, εξοικονομούν πόρους και αυξάνουν την αποτελεσματικότητα.

5.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Η συζήτηση που ακολούθησε την παρουσίαση του θέματος κινήθηκε προς τρεις κατευθύνσεις: προς την περαιτέρω ενίσχυση των διαπιστώσεων της εισήγησης, προς τη συμπλήρωση των ευρημάτων της και στην ανάδειξη έμφασης σε ορισμένα θέματα. Υπήρξε σύγκληση των απόψεων τόσο στις διαπιστώσεις όσο και στο πλαίσιο του αναπτυξιακού σχεδιασμού.

Όσον αφορά τη μετάβαση σε σχέση με το κλίμα, το περιβάλλον και την ενέργεια, αναφέρθηκε ότι ο τρόπος με τον οποίο υλοποιείται, συνιστά υψηλό κίνδυνο για οικονομικό και κοινωνικό αποκλεισμό σε επίπεδο χωρών, κλάδων και στρωμάτων του πληθυσμού.

Ως αποτέλεσμα των επιπτώσεων της πανδημίας και του πολέμου στην Ουκρανία, εισάγεται στη συζήτηση η αντιπαράθεση ανάμεσα στα μέτρα για το κλίμα και το περιβάλλον από τη μία μεριά και την διατροφική ασφάλεια από την άλλη. Πρόκειται για μία επιπλέον παράμετρο στην εν εξελίξει συζήτηση για τα κλιματικά-περιβαλλοντικά μέτρα της ΚΑΠ και τις επιπτώσεις στην αγροτική παραγωγή της ΕΕ.

Η ΚΑΠ αναφέρθηκε ως μία σημαντική ευκαιρία για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα, αλλά με διαχρονικά ανεπαρκή βαθμό αξιοποίησης προς την αναπτυξιακή κατεύθυνση. Ο πρωτογενής τομέας καλείται πλέον να ανταποκριθεί σε περισσότερες και πολυπλοκότερες απαιτήσεις, αλλά με πιο περιορισμένους πόρους. Λόγω των εξελίξεων το τελευταίο διάστημα, το κόστος παραγωγής έχει επιβαρυνθεί σημαντικά με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση των υποστηρικτικών μέτρων της ΚΑΠ. Επιπλέον, η χρηματοδότηση των μέτρων για το κλίμα και το περιβάλλον, που αφορούν το 40% του προϋπολογισμού της ΚΑΠ, κρίνεται ως ανεπαρκής. Επίσης, παρά το διαπιστωμένο σημαντικό χρηματοδοτικό κενό στον πρωτογενή τομέα, οι πόροι που προβλέπονται από το Ταμείο Ανάκαμψης και Σταθερότητας είναι ιδιαίτερα περιορισμένοι.

Ανησυχητικά χαμηλό παραμένει το επίπεδο της τεχνογνωσίας και το χάσμα με τις διαρκώς απαιτητικότερες ανάγκες διευρύνεται.

Οι κλαδικές διασυνδέσεις του πρωτογενούς τομέα με τους λοιπούς κλάδους της οικονομίας είναι σχετικά ασθενείς. Η σχετικά ισχυρή σύνδεση με τον τριτογενή τομέα, αφορά χαμηλού επιπέδου τεχνολογίας και τεχνογνωσίας υπηρεσίες. Παρά τις διακηρύξεις για τη σύνδεση του πρωτογενούς τομέα με τον τουρισμό, αυτή παραμένει ασθενής και το εγχώριο παραγωγικό σύστημα αδυνατεί να αντλήσει τα οφέλη από την αύξηση της τουριστικής κίνησης.

Τόσο οι προϋποθέσεις και τα όρια του σχεδιασμού όσο και ειδικότερα οι όροι ένταξης στον διεθνή καταμερισμό εξαρτώνται από τον ανταγωνισμό τρίτων χωρών και η εν λόγω εξάρτηση διαρκώς εντείνεται. Είναι ενδεικτικό ότι σημαντικό τμήμα των εξαγωγών και των συγχωνεύσεων στην Ελλάδα αφορά το αγροδιατροφικό σύστημα με έντονη την παρουσία διεθνών ομίλων.

Λαμβανομένων υπόψη των διαχρονικών αναπτυξιακών αδυναμιών, αλλά και των αλλαγών που συντελούνται και συνιστούν τομείς που ακυρώνουν παλαιότερες αναλύσεις και πολιτικές, στη συζήτηση δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αναζήτηση και τεκμηρίωση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος και στην αναγκαιότητα του στρατηγικού σχεδιασμού. Ωστόσο, εντοπίζεται ανεπαρκής αξιοποίηση του επιστημονικού δυναμικού από το πολιτικό σύστημα και διαρκής αναντιστοιχία ανάμεσα στη ρητορεία που περισσεύει και στις πράξεις που υστερούν.

6.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η υπέρβαση των χρόνιων και δομικών προβλημάτων του αγροτροφικού συστήματος, παράλληλα με την αντιμετώπιση των νέων προκλήσεων, προϋποθέτει ριζικές αλλαγές. Βασικό συστατικό των εν λόγω αλλαγών είναι η υπέρβαση της «διαχειριστικής» λογικής και η αντιμετώπισή τους με όρους ολιστικού και συμπεριληπτικού στρατηγικού σχεδιασμού. Η συμμόρφωση με πολλές από τις νέες παραμέτρους δεν συνιστούν καινοφανή απαίτηση. Οι εμφανιζόμενες ως «νέες» απαιτήσεις είναι σε μεγάλο βαθμό ανεκπλήρωτες υποχρεώσεις του παρελθόντος. Σε μεγάλο βαθμό συνάδουν με την αναγκαιότητα υπέρβασης των χρόνιων προβλημάτων (τεχνογνωσία, τεχνική υποστήριξη, μείωση ενεργειακού κόστους και του κόστους παραγωγής εν γένει, βελτίωση της αποδοτικότητας των εισροών). Επίσης συνάδουν με τον στρατηγικό στόχο για μία νέα ισορροπία ανάμεσα στο μαζικό-ομογενοποιημένο και το διαφοροποιημένο πρότυπο παραγωγής. Οι νέες τεχνολογίες, οι νέες εισροές και οι νέες διαδικασίες συνιστούν ευκαιρία για εμπλουτισμό και ενδυνάμωση των εγχώριων κλαδικών διασυνδέσεων, με εν δυνάμει ευρύτερες προεκτάσεις στη διεύρυνση της παραγωγικής βάσης και τον περιορισμό της αποβιομηχάνισης. Οι απαιτούμενες επενδύσεις σε υποδομές, εξοπλισμό, εισροές, θα πρέπει να καλυφθούν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό από την εγχώρια παραγωγική βάση (την υφιστάμενη, ή/και τη νέα).

Το αγροδιατροφικό σύστημα συνολικά και οι επιμέρους συνιστώσες του ξεχωριστά (πρωτογενής τομέας, βιομηχανία τροφίμων-ποτών-καπνού), εν δυνάμει και στο μέτρο στο οποίο τους αναλογεί, μπορούν να έχουν ρόλο στη διαδικασία παραγωγικής ανασυγκρότησης. Ωστόσο, εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση είναι οι ριζικές αλλαγές στην εν γένει αντιμετώπιση του αγροτροφικού συστήματος. Αναπόφευκτη πρόκληση είναι η συμπερίληψη των κλιματικών-περιβαλλοντικών-ενεργειακών δεδομένων στη συγκρότηση ενός νέου στρατηγικού σχεδίου ενταγμένου σε ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ελληνικής οικονομίας.

7.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Chenery, H. (1960). Patterns of industrial growth. *American Economic Review*, 50, 624-654.

Νικολαΐδης, Ευ. & Στασινόπουλος, Γ. (2015). *Οι αναπτυξιακές δυνατότητες του αγροδιατροφικού συστήματος στην Ελλάδα*. ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

8.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1. Η τομεακή σύνθεση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (%)

	Ελλάδα	Γαλλία	Ιταλία	Ισπανία	Πορτογαλία
	2007				
Πρωτογενής	3,4	1,8	2,1	2,8	2,3
Δευτερογενής	20,4	21,3	26,5	29,2	24,4
Τριτογενής	76,2	76,9	71,4	68,0	73,3
Σύνολο	100	100	100	100	100
	2019				
Πρωτογενής	4,4	1,7	2,1	2,9	2,4
Δευτερογενής	15,4	19,6	24,0	22,2	21,8
Τριτογενής	80,3	78,7	73,9	74,9	75,8
Σύνολο	100	100	100	100	100

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία στοιχείων)

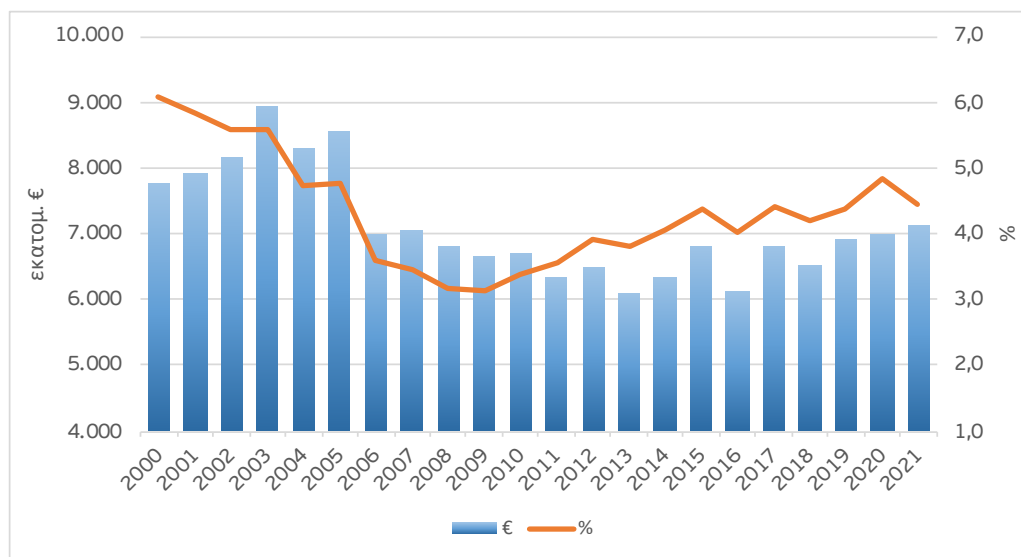
Πίνακας 2. Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές (ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές και συμβολές σε ποσοστιαίες μονάδες, σταθερές τιμές 2010)

	Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	-1,5 (-0,1)	9,0 (0,3)	-6,2 (-0,3)	3,5 (0,1)	-2,2 (-0,1)	-6,1 (-0,3)	8,8 (0,4)	3,5 (0,2)	-1,3 (-0,1)
Δευτερογενής τομέας	-10,8 (-1,7)	-6,8 (-1,0)	-4,9 (-0,8)	-6,5 (-1,0)	0,0 (0,0)	7,2 (1,0)	2,4 (0,4)	2,9 (0,4)	3,1 (0,5)
Τριτογενής τομέας	-9,2 (-7,5)	-7,2 (-5,8)	-2,3 (-1,8)	1,4 (1,1)	-0,4 (-0,3)	-2,1 (-1,7)	1,2 (1,0)	1,3 (1,1)	0,8 (0,6)
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	-9,1	-6,5	-2,7	0,0	-0,3	-1,1	2,0	1,8	0,9

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή (διάφορα έτη)

Σημείωση: Εντός παρενθέσεως η συμβολή σε ποσοστιαίες μονάδες.

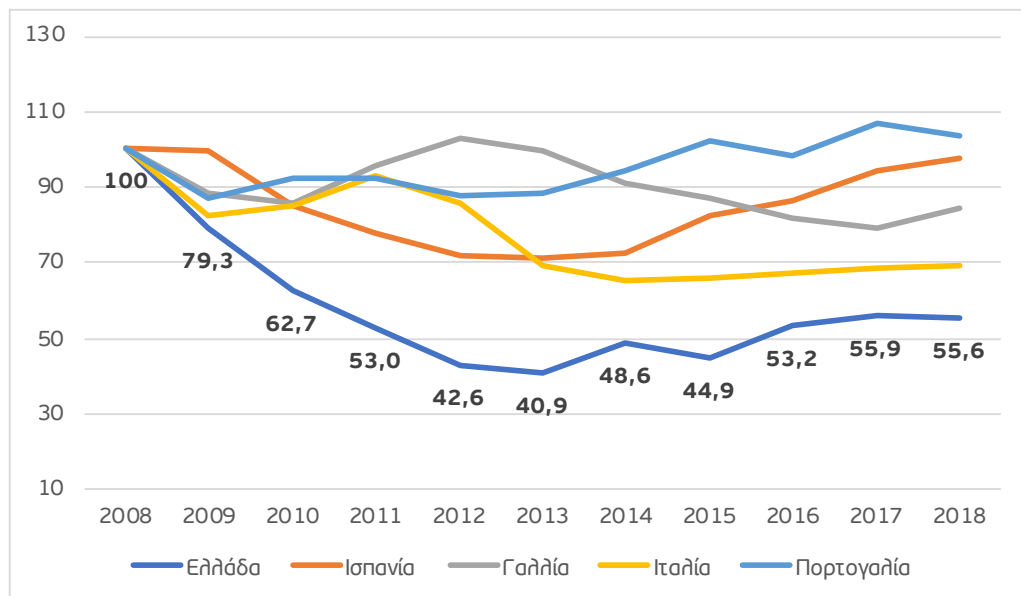
Διάγραμμα 1. Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία παραγωγής του πρωτογενούς τομέα και η συμμετοχή του στο σύνολο της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία στοιχείων)

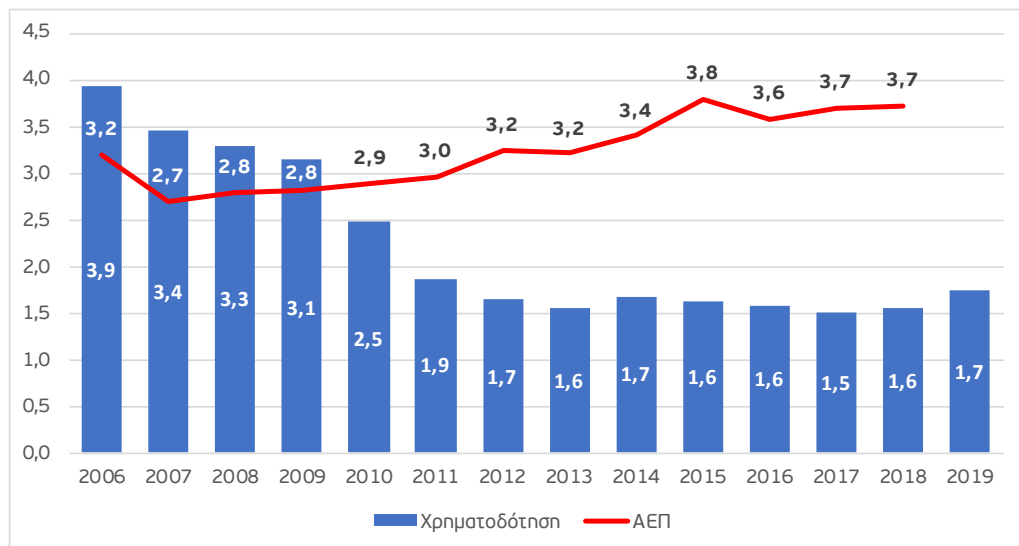
Διάγραμμα 2. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στον πρωτογενή τομέα

(2008=100%)

Πηγή: EUROSTAT, Economic accounts for agriculture

Διάγραμμα 3. Η διαχρονική μεταβολή της συμμετοχής του πρωτογενούς τομέα στη χρηματοδότηση και στο ΑΕΠ (%)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Τράπεζα της Ελλάδος (επεξεργασία στοιχείων)

Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Εμμανουήλ Μπενάκη 71 Α, 106 81, Αθήνα, Τηλ: 210 3327710, Fax: 210 3304452

INE - ΓΣΕΕ

www.inegsee.gr

info@inegsee.gr

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISSN: 2732-9879
ISBN: 978-618-5668-75-4